

Заяць Роман Ярославович

*доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури
ЗВО “Львівський університет бізнесу та права”
<http://orcid.org/0000-0002-4726-6362>*

Зозуля Ігор Вікторович

*доктор юридичних наук, професор
професор кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури
ЗВО “Львівський університет бізнесу та права”
<http://orcid.org/0000-0002-3507-0012>*

Крамар Руслана Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри економіко-правових дисциплін
ЗВО “Львівський університет бізнесу та права”
<http://orcid.org/0000-0001-5086-9845>*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕПОВАГИ ДО СУДУ ЯК ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

JEL Classification: K 19

SECTION “LAW”: Право

Анотація. Метою статті є дослідження питань теоретичного обґрунтування криміналізації неповаги до суду, а також комплексний аналіз соціально-правових підстав криміналізації неповаги до суду в Україні. Зазначено, що криміналізація – по-перше, це процес виявлення та визначення суспільно небезпечного діяння як злочинного та, по-друге, це результат діяльності, підсумком якої є закріплення кримінальної відповідальності за відповідне діяння в статті кримінального закону. Встановлено, що наявність у Кодексі України про адміністративні правопорушення норми, спрямованої на захист суду від прояву неповаги до нього, дає підстави стверджувати про комплексність цього правового інституту, а також у потребі захисту авторитету суду всіма допустимими правовими засобами. Доведено, що криміналізація як процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості та доцільності кримінально-правової протидії ним та фіксації їх у законі як злочинних та караних відбувається в рамках кримінально-правової політики держави. Ця ж політика у свою чергу формується під впливом домінуючої в цей час у науці кримінального права відповідної доктрини, що були названі раніше. Одним з основних інститутів всієї теорії криміналізації є проблема підстав кримінально-правової заборони, тобто тих правоутворюючих факторів, які обумовлюють допустимість, можливість та доцільність визнання суспільно небезпечного діяння злочинним. Ці правоутворюючі фактори відображаються в правосвідомості законодавця, а після цього втілюються в кримінально-правові норми. Тільки врахування всіх факторів, які впливають на криміналізацію, у їх сукупності та взаємозв'язку, а також дотримання інших умов криміналізації дозволить прийняти кримінально-правову норму, доцільність видання якої буде обґрунтованою, а ефективність дії – досить високою.

Ключові слова: суддя, суддя, правосуддя, криміналізація, кримінальна відповідальність, неповага до суду, соціально-правові підстави.

Annotation. The purpose of the article is to study the theoretical substantiation of the criminalization of contempt of court, as well as a comprehensive analysis of the social and legal grounds for the criminalization of contempt of court in Ukraine. It is noted that criminalization is, firstly, the process of identifying and defining a socially dangerous act as criminal, and, secondly, it is the result of activities, the result of which is the consolidation of criminal liability for the relevant act in an article of the criminal law. It has been established that the presence in the Code of Ukraine on Administrative Offenses of a norm aimed at protecting the court from disrespect for it gives grounds to assert the complexity of this legal institution, as well as the need to protect the authority of the court by all admissible legal means. It has been proved that criminalization as a process of identifying socially dangerous forms of individual behavior, recognition of the admissibility, possibility and expediency of criminal-legal counteraction to them and fixing them in the law as criminals and punishable occurs within the framework of the state's criminal-legal policy. The same policy, in turn, is formed under the influence of the corresponding doctrine, which is currently dominant in the science of criminal law, which were named earlier. One of the main institutions of the whole theory of criminalization is the problem of the grounds for a criminal law prohibition, that is, those law-forming factors that determine the admissibility, possibility and expediency of recognizing a socially dangerous act as criminal. These legal factors are reflected in the legal consciousness of the legislator, and then are embodied in criminal law norms. Only taking into account all the factors affecting criminalization, in their totality and interrelation, as well as compliance with other conditions of criminalization, will allow the adoption of a criminal law norm, the feasibility of the publication of which will be justified, and the effectiveness of the action is sufficiently high.

Keywords: judge, judge, justice, criminalization, criminal responsibility, contempt of court, social rights and grounds.

Вступ

Важлива роль у сфері розробки теоретичних основ протидії злочинним діям відведена кримінально-правовій політиці та методам кримінально-правової політики, серед яких чільне місце посідає криміналізація [1; 2].

Як відомо, є криміналізація певного соціального явища, що набуло значної суспільної небезпеки. Звідси очевидно, що для законодавця найбільш актуальними є питання, які саме діяння слід вважати злочинними, за що карати, як призначати покарання, передбачені законом. Безумовно, криміналізація суспільно небезпечних діянь відіграє провідну роль серед засобів впливу на злочинність [3, с. 59].

Встановлено, що авторитет суду в сучасному суспільстві нагально потребує цілеспрямованого зміцнення, однак лише правове виховання не здатне належним чином змінити правосвідомість громадян. Все це зумовлює актуальність цієї статті та потребує подальшого розвитку кримінального законодавства України, розробки кримінально-правових засобів боротьби з неповагою до суду як негативним соціальним явищем та дослідження спеціальних питань кваліфікації [1–3].

Дослідженню окремих аспектів кримінально-правової політики та засобів протидії неповазі до суду присвятили свої праці такі науковці, як Д. Балобанова, В. Борисов, В. Гришук, Ю. Калашник, М. Ковалів, О. Костенко, М. Мельник, В. Меркулова, А. Митрофанов, В. Навроцький, Л. Остафійчук, І. Русенко, Л. Сопільник, Р. Скриньковський, В. Сердюк, В. Сташис, Є. Стрельцов, В. Тацій, П. Фріс, М. Хавронюк, В. Шакур, І. Шмарін та інші. В контексті цього доцільно зазначити, що в даний час відсутні комплексні дослідження, присвячених впровадженню кримінальної відповідальності за неповагу до суду [1–11].

Мета статті

Метою статті є дослідження питань теоретичного обґрунтування криміналізації неповаги до суду, а також комплексний аналіз соціально-правових підстав криміналізації неповаги до суду в Україні.

Результати дослідження

У юридичній літературі існують різні концептуальні підходи до визначення сутності криміналізації.

Так, на погляд А. Наумова, криміналізація – це законодавче визнання певних діянь злочинними та такими, за які передбачена кримінальна відповідальність [4, с. 161]. З точки зору Н. Лопашенко криміналізація передбачає «віднесення того чи іншого суспільно небезпечного діяння до розряду злочинних діянь із встановленням за нього кримінальної відповідальності» [5, с. 179–180]. О. Коробєєв визначає криміналізацію як процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості та доцільності кримінально-правової протидії ним та відповідної їх фіксації в законі як злочинних та кримінально караних [6, с. 59].

В контексті цього з'ясовано, що криміналізація – по-перше, це процес виявлення та визначення суспільно небезпечного діяння як злочинного та, по-друге, це результат діяльності, підсумком якої є закріплення кримінальної відповідальності за відповідне діяння в статті кримінального закону [2].

Поряд з тим, враховуючи інформацію у працях [1–6; 10–16], слід зазначити, що усталеного та вичерпного переліку соціально-правових підстав криміналізації протиправних діянь законодавцем не встановлено [2].

Певним аспектам щодо визначення умов криміналізації на різних етапах приділяли увагу такі видатні науковці, як В. Курляндський, Г. Злобін, П. Дагель, О. Коробєєв, Р. Скриньковський, М. Хавронюк, І. Шмарін та інші. На основі аналізу праці [2] з'ясовано, що найбільш повним видається перелік соціально-правових підстав криміналізації, запропонований Д. Балобановою [1], який містить такі структурні елементи:

- 1) суспільна безпека діяння;
- 2) типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки з урахуванням ступеня суспільної безпеки;
- 3) динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують;
- 4) необхідність впливу за допомогою кримінально-правових заходів;
- 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки та їхньої складової – наявності матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони;
- 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації [1, с. 118].

Аналізуючи питання щодо доцільності та обґрунтованості криміналізації неповаги до суду як злочину проти правосуддя в Україні, вважаємо за необхідне зазначити, що діюча Конституція України у статті 129 проголошує, що за неповагу до суду й судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності [7]. Вказана норма Основного Закону кореспондується із положеннями статті 50 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якої прояв неповаги до суду чи судді з боку осіб, які є учасниками процесу або присутні на судовому засіданні, тягне за собою відповідальність, установлену законом [8].

Згідно з даними судової статистики, представленими на офіційному веб-сайті Верховного Суду, неявка в судові засідання учасників процесу залишається основною причиною, що призводить до тривалого перебування справ на розгляді судів. Варто зазначити, що діяння, пов'язані із злісним ухиленням учасників судового процесу від явки в суд, покладені в диспозицію статті 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення [9], за своєю суттю є проявом неповаги до суду [11].

Проаналізувавши дані судової статистики та враховуючи результати попередніх досліджень стосовно справ про адміністративні правопорушення щодо осіб, які притягнуті до адміністративної відповідальності, можна впевнено констатувати, що неповага до суду як форма правового нігілізму в Україні, на жаль, є достатньо розповсюдженим явищем. Відтак синтез критеріїв поширеності неповаги до суду та ступеня суспільної безпеки зазначеного протиправного діяння у своїй сукупності є підстави стверджувати, що неповага до суду є серйозною перепороною на шляху відправлення правосуддя та потребує пошуків нових засобів протидії [1; 2].

На наш погляд, для ефективної протидії цьому явищу однієї лише статті за прояв неповаги до суду, яка міститься в Кодексі України про адміністративні правопорушення, недостатньо. Тут заслуговує на особливу увагу наукова праця [11]. З'ясовано, що більш дієвим буде запровадження окремої статті в Кримінальному кодексі України, яка б передбачала відповідальність за прояв неповаги до суду, оскільки кримінальне законодавство України не приділяє охороні честі та гідності суду того належного значення, яке випливає з його конституційного статусу. Встановлено, що запровадження окремої статті в Кримінальному кодексі України, яка буде передбачати відповідальність за неповагу до суду, не потребуватиме додаткових витрат коштів Державного бюджету України.

Останньою соціально-правовою підставою, яку передбачається дослідити та яка характеризує нагальну потребу й доцільність криміналізації неповаги до суду як злочину проти правосуддя в Україні, є співвідношення позитивних і негативних наслідків такої криміналізації. Зміст зазначеної підстави полягає в тому, що встановлення кримінальної відповідальності за неповагу до суду допустиме тоді, коли є впевненість, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права суттєво переважатимуть невідворотні негативні наслідки криміналізації [10, с. 220].

Безумовно, криміналізація неповаги до суду є крайнім заходом, найсуворішим способом охорони відносин у сфері відправлення правосуддя. Авторитет суду в сучасному українському суспільстві потребує цілеспрямованого зміцнення, у тому числі шляхом регламентації кримінально-правової заборони неповаги до суду в Україні [1; 2].

Висновки

За результатами дослідження літературних джерел [1–16] встановлено, що наявність у Кодексі України про адміністративні правопорушення норми, спрямованої на захист суду від прояву неповаги до нього, дає підстави стверджувати про комплексність цього правового інституту, а також у потребі захисту авторитету суду всіма допустимими правовими засобами. Криміналізація як процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості та доцільності кримінально-правової протидії їм та фіксації їх у законі як злочинних та караних відбувається в рамках кримінально-правової політики держави. Ця ж політика у свою чергу формується під впливом домінуючої в цей час у науці кримінального права відповідної доктрини, що були названі раніше. Одним з основних інститутів всієї теорії криміналізації є проблема підстав кримінально-правової заборони, тобто тих правоутворюючих факторів, які обумовлюють допустимість, можливість та доцільність визнання суспільно небезпечного діяння злочинним. Ці правоутворюючі фактори відображаються в правосвідомості законодавця, а після цього втілюються в кримінально-правові норми. Тільки врахування всіх факторів, які впливають на криміналізацію, у їх сукупності та взаємозв'язку, а також дотримання інших умов криміналізації дозволить прийняти кримінально-правову норму, доцільність видання якої буде обґрунтованою, а ефективність дії – досить високою.

Список використаних джерел

1. Балобанова Д. О. *Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»* / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007. 200 с.
2. Шмарін І. О. *Соціально-правові підстави криміналізації неповаги до суду як злочину проти правосуддя в Україні. Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 71. С. 434–443.*
3. Плохова В. И. *Ненасильственные преступления против собственности: криминологическая и правовая обоснованность*. СПб. : Юрид. Центр Пресс, 2003. 232 с.
4. Наумов А. В. *Применение уголовно-правовых норм (по материалам следственной и прокурорско-судебной практики)* / А.В. Наумов. Волгоград: Науч.-исслед. и ред.-издат. отдел, 1973. 175 с.
5. Лопашенко Н. А. *Уголовная политика: понятие, содержание, методы и формы реализации // Уголовное право в XXI веке: Материалы Международной научной конференции на*

юридическом факультете МГУ им. М.В. Ломоносова (31 мая-1 июня 2001 г.). М. : Изд-во МГУ, 2002. 122 с.

6. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1987. 268 с.

7. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1589>.

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

10. Основания уголовно-правового запрета. Криминализиция и декриминализиция / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. М.: Наука, 1982. 304 с.

11. Коновалова Н. Т., Скриньковський Р. М. Практичні питання застосування ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (прояв неповаги до суду) при здійсненні судочинства. *Path of Science*. 2019. Vol. 5, No 12. P. 1001–1010 [Slovak Republic]. doi: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.53-2>.

12. Коломоєць Т. О., Калашиник Ю. В. Генеза, доктринальні та нормативні аспекти відповідальності за прояв неповаги до суду: монографія. Запоріжжя: Гельветика, 2013. 199 с. ISBN 978-617-7041-16-9.

13. Городовенко В. В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні: монографія. К.: Фенікс, 2007. 224 с.

14. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз: монографія. Х.: Вид-во "ФІНН", 2011. 384 с.

15. Сопільник Р. Л. Судовий захист фундаментальних прав людини: євроінтеграційний вектор розвитку: монографія / Львівський університет бізнесу та права. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 406 с. ISBN 978-966-941-074-0.

16. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Харків: Право. 2008. 304 с.